

Луганський державний інститут культури і мистецтв

Ю.М. Турко, студентка IV курсу

О.С. Воронкін, наук. керівник, ст. викладач

КОНКУРСНА РОБОТА

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Робота посіла III місце на II етапі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з природничих, технічних та гуманітарних наук у 2011/2012 навчальному році

2011-2012 н.р.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
I. Світові тенденції розвитку дистанційного навчання.....	5
II. Аналіз сучасного стану захисту авторського права на електронні навчальні видання в Україні. Регулювання авторсько-правових відносин....	10
III. Проблеми правового захисту програмних продуктів в інформаційних системах.....	17
Висновки.....	21
Список використаної літератури.....	24

ВСТУП

Рівень розвитку сучасного суспільства визначається його інтелектуальним потенціалом, володінням інформацією, здатністю засвоювати та якісно використовувати нові знання, швидко засвоювати нові технології виробництва, нову допоміжну для роботи техніку та ін. При цьому природним базисом сучасного суспільства є перш за все освіта та її процес модернізації. Зміна паперових носіїв інформації на електронні дозволила створити системи нового покоління, нормалізувати й розмістити дані в цифрових мережах. З появою глобальних мереж і розвитком Internet з'явилася можливість розширити кількість користувачів. Цей етап вніс корективи до нового підходу щодо форми подання інформації, розробки багаторівневої підтримки інформаційних даних. Дана тенденція у свою чергу поставила нові завдання, пов'язані із стрімким ростом кількості доступної інформації, і виявила необхідність нового підходу до редагування загальнодоступної інформації, її пошуку й відбору.

Актуальність теми дослідження. На сьогодні всесвітня мережа Internet є повсякденним засобом передачі інформації будь-якого характеру та доступна кожному, хто має персональний комп'ютер й засоби зв'язку. Інформація передається у вигляді об'єктів, що потенційно охороняються авторським правом: навчальних, літературних, музичних та аудіовізуальних творів, ілюстрацій тощо. Обробка і передача даних мережею та саме її функціонування відбувається завдяки іншому об'єкту авторсько-правової охорони – комп'ютерним програмам. Виникає багато питань у сфері оподаткування, договірної права, кримінального права та права інтелектуальної власності [1–4]. І з часом цих питань стає все більше. Головна проблема при їх вирішенні полягає в тому, що право в сучасному його вигляді має справу з матеріальними носіями інформації. Сучасне право має також територіальний характер.

Стан сучасного авторського законодавства України відображає відсутність системного підходу до регулювання авторсько-правових відносин

в системі дистанційної освіти, що актуально в умовах розвитку інформаційного суспільства. Це проявляється у нечіткості правової термінології, двоякому тлумаченні та наявності суперечностей і прогалин у законодавстві в питаннях, які стосуються визначення правового статусу нових об'єктів авторського права, зокрема електронних, інтелектуально-адаптивних творів (підручників, дистанційних курсів тощо). Крім того, в Україні відсутня правова база, яка б належно забезпечувала регулювання відносин, що виникають у зв'язку з використанням об'єктів авторського права в цифрових мережах. Все це говорить про те, що систематизація та реформування авторського права у сфері дистанційної освіти є серйозною потребою, особливо за умови Європейської інтеграції.

Метою роботи є розробка класифікації електронних навчальних видань для вдосконалення чинного законодавства України та формулювання практичних пропозицій щодо збереження та охорони авторських прав на електронні навчальні видання.

Об'єктом дослідження є правові проблеми ланцюжка автор-викладач-ВНЗ-користувач, що набули актуальності із появою сучасних інформаційних технологій та мережі Internet.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що проведено комплексний аналіз сучасного стану захисту авторського права в галузі дистанційної освіти. Вперше запропоновано ввести Державну класифікацію електронних видань по класам (другий розділ). Теоретичні та практичні пропозиції є повністю готовими до використання.

Апробація результатів. Матеріали проведеної наукової роботи доповідалися й обговорювалися:

- на V міжнародній конференції «Нові інформаційні технології в освіті для всіх: неперервна освіта», м. Київ, 23-24 листопада 2010 р.;
- на міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційне суспільство: сучасні методи та технології навчання», м. Київ, 25 травня 2011р.

I. СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

До 90-х рр. освіту розуміли як результат засвоєння систематизованих знань, вмінь та навиків, необхідну умову підготовки людини до життя та праці. Ця трактовка в декількох змінених варіантах присутня майже в усіх підручниках і навчальних посібниках з педагогіки. Починаючи з середини 90-х рр. зміст і значення поняття «освіта» починає змінюватись у напрямку «глобалізації». На основі робіт В. М. Зелінченка, Б. С. Гершунського, Ф. Ш. Терегулова можна зробити слідує висновки – відбувається переосмислення поняття освіти, її ролі, значення і функцій, підвищується соціальна роль освіти, від її спрямованості, ефективності багато в чому визначаються перспективи розвитку цивілізації, все це необхідно враховувати в практиці, особливо при організації інноваційної діяльності. Розвиток дистанційного навчання визначається пріоритетним завданням в ст. 126 Маастріхтського договору (установчого договору Європейського союзу).

Історично в різних країнах під *терміном «дистанційне навчання»* розуміли так зване *«кореспондентське навчання»*, коли малось на увазі існування всіх форм навчання на відстані від навчального закладу. Так, Університет Лондона (1836 р.), Університет Чикаго (1892 р.) і Університет Квінсленд (1911 р.) були першими навчальними закладами, які запровадили кореспондентське навчання у вищих навчальних закладах. У колишньому Радянському Союзі, в тому числі в Україні, з кінця 1920-х рр. в різновид такого навчання був відомий під назвою *заочне навчання*. Період кінця 60-х – початку 70-х рр. став найбільш плідним в теоретичному осмисленні дистанційної освіти (ДО). В ці роки були закладені основи головних концепцій ДО, які згодом стали предметом живих дискусій. Так у центрі уваги вчених з'явилися теорії: індустріалізації, автономії і незалежності навчання, взаємодії й комунікації.

Пріоритетом сьогодення стає впровадження в навчальний процес засобів інформаційно-комунікаційних технологій і об'єднання їх на організаційному,

методичному та технологічному рівнях, а тому особливої актуальності набуває питання повноцінного впровадження дистанційної форми навчання в навчальних закладах.

Зміни відбуваються в системах освіти багатьох країн світу. Так у Відкритому університеті Великобританії навчальний процес побудований не тільки з використанням паперових, електронних, аудіо-, відео-засобів навчання, але й за допомогою навчального телебачення. Такого ж типу навчальні заклади існують в Голландії (наприклад Open University of the Netherlands), Канаді (Athabasca University, Canada's Open University), Австрії, Іспанії (Universidad Nacional de Educacion a Distancia), Пакистані, Нідерландах, Туреччині (Anadolu University), Індії, Ізраїлі (The Open University of Israel), Російській Федерації (наприклад Московський державний авіаційний технологічний університет проводить дистанційну підготовку абітурієнтів для вступу до університету, Московський державний індустріальний університет використовує технології ДО як експеримент для навчання співробітників кримінально-виконавчої системи МВС Росії і осуджених виправних колоній). Ринок інформаційних технологій в цих країнах щорічно зростає на 10%.

В університетській освіті в США не існує єдиної базової системи відкритої освіти, тобто не існує загальних теоретичних, організаційно-методичних нормативів. Серед успішних ВНЗ можна виділити центр дистанційної освіти (ЦДО) Пенсільванського державного університету, Вашингтонський відкритий університет, Віртуальний університет Мінесоти, університет дистанційної освіти Флориди та ін.

В Україні з 1997 р. розпочинається опрацювання Української науково-освітньої телекомунікаційної мережі URAN, а в лютому 1998 р. було прийнято Закон «Про національну програму інформатизації» [5]. 20 грудня 2000р. міністром освіти і науки України В. Г. Кременем було затверджено концепцію розвитку дистанційної освіти в Україні, яка дає таке визначення поняттю дистанційної освіти – це форма навчання, рівноцінна з очною,

вечірньою, заочною та екстернатом, що реалізується, в основному, за технологіями дистанційного навчання. При чому технології дистанційного навчання складаються з педагогічних та інформаційних технологій дистанційного навчання [6]. Наказом МОН № 40 від 21 січня 2004 р. затверджено «Положення про дистанційне навчання» [7, с. 923], що було розроблене на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 23.09.2003 р. №. 1494 «Про затвердження програми розвитку системи дистанційного навчання на 2004–2006 роки» [8]. Згідно з п. 6.2.4 «Положення про дистанційне навчання» самостійне навчання передбачає використання навчальних матеріалів дистанційних курсів, які студенти одержують через Internet та / або на магнітному носії [7, с. 933]. Згідно п. 4 інструкції з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах (затверджено наказом Міністерства Культури і туризму України від 3 квітня 2007 р. № 22) примірником електронних видань є оптичний диск [7, с. 874.1].

В 2009 році наказом Міністерства освіти і науки України № 1231 (від 29.12.2009) було схвалено концепцію науково педагогічного проекту «Дистанційне навчання учнів» на 2009–2012 рр., якою було передбачено створення спеціалізованих центрів дистанційного навчання учнів середніх навчальних закладів.

21 жовтня 2010 року за підтримки Міністерства освіти і науки України у Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут» відбулась нарада-семінар з питань нормативного забезпечення дистанційної форми навчання. Учасники наради звернули увагу на такі тези: нормативно-правове забезпечення дистанційної форми навчання вищої, післядипломної, професійно-технічної та середньої освіти в Україні ще недосконале й знаходиться на рівні 2004 року; технології дистанційного навчання широко застосовуються у навчальному процесі багатьох ВНЗ на рівні вищої і післядипломної освіти, але впровадження дистанційного навчання як окремої форми гальмується багатьма чинниками, зокрема

відсутністю відповідної нормативної бази та консерватизмом працівників ВНЗ/ЗПО з впровадження нових ІКТ.

На сьогодні в більшості ВНЗ України відкриті віртуальні університети і центри дистанційного навчання, серед яких слід відзначити – національний університет «Києво-Могилянська академія», Український інститут інформаційних технологій в освіті Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут», Сумський державний університет, Хмельницький національний університет, Харківський національний університет радіоелектроніки, національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти Національної Академії педагогічних наук України», Львівська комерційна академія та ін.

В Луганську також існує підтримка дистанційного навчання: були створені інститут післядипломної освіти і дистанційного навчання Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Інститут післядипломної освіти та дистанційного навчання Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, «Віртуальний інститут» Луганського державного інституту культури і мистецтв, Центр заочної та дистанційної освіти Луганського Національного аграрного університету.

Внаслідок формування потреби безупинного самостійного процесу оволодіння знаннями, а також творчого підходу по отриманню нових знань протягом всього активного життя людини дистанційна освіта стає все більш важливою. Відео-конференції, вебінари, індивідуальні й групові консультації займають особливе місце у дистанційному навчальному процесі, що створює надзвичайно важливий психологічний ефект спільної навчальної діяльності та дозволяє виявити справжні знання під час залікових занять.

Однак чи є якісним сформоване інформаційно-освітнє середовище вітчизняних навчальних закладів? На нашу думку організація освітянського процесу потребує суттєвого поліпшення інформаційного забезпечення усіх

видів навчальної роботи. Безумовно, електронна навчальна література більш технологічна у порівнянні із забезпеченням на паперових носіях: може створюватися за більш короткий час, постійно оновлюватися, доповнюватися, розповсюджуватись Internet-мережею, тиражуватися на електронних носіях без особливих витрат, бути інтерактивною. Тому дуже актуальним є використання електронних підручників, систем тестування й контролю знань, а також платформ управління навчальним процесом. Відомо декілька десятків програмних оболонок для ДО, що використовуються різними університетами України для інформаційної підтримки навчального процесу [19].

Тим не менш в Україні видання навчальної літератури в електронному вигляді не замінює систему видань на паперових носіях, а лише її доповнює (в тому числі і в системі дистанційної освіти). Це пояснюється тим, що в законодавстві України відсутні нормативні документи із питань охорони інтелектуальної власності в глобальній мережі Internet. Крім того сканування документів та розміщення бібліотекою електронних копій в своїй базі та надання до них мережевого доступу є теж порушенням норм закону, бо для цього необхідно: 1) згода суб'єктів авторського права (автора або особи, що має авторські права) на копіювання твору, 2) виплати авторам, видання яких передаються по мережам (система ж оплати за копіювання творів бібліотеками в Україні не розроблена).

Водночас треба зауважити, що в законодавстві України відсутні нормативні документи із питань охорони інтелектуальної власності в інформаційному суспільстві та мережі Internet. На жаль ця проблема вийшла на перший план і стала вже не просто юридичною або державною, а набула статусу міждержавної важливості.

II. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА НА ЕЛЕКТРОННІ НАВЧАЛЬНІ ВИДАННЯ В УКРАЇНІ. РЕГУЛЮВАННЯ АВТОРСЬКО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Авторське право бере початок у британському законодавстві з початку XVIII ст., коли Парламентом був прийнятий так називаний «Статус Анни» (1709), у якому йшлося про «заохочення учених мужів складати і писати корисні книги». У літку 1787 р. на Конституційному конвенті у Філадельфії було прийнято Конституцію Сполучених Штатів, ратифіковану в червні 1788 р. У ній вже було закладений розвиток патентного й авторського прав.

Сьогодні теоретично в електронному вигляді може бути подана будь-яка навчальна література, яка регламентується «Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах», затвердженим наказом Міністерства освіти України від 2.06.93 р. за №161 та ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення», а саме: методичні вказівки, конспекти лекцій, тексти й курси лекцій, навчальні й практичні посібники, навчально-методичні й навчально-наочні посібники, підручники, словники та довідники тощо.

На Дипломатичній конференції 20.12.1996 р. Україна стала членом «Бернської Конвенції з авторських прав». Згідно чинного законодавства авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей [11]. Тим не менш практично в кожному ВНЗ були прийняті внутрішні положення про видання електронної навчально-методичної літератури, згідно яких після редакційно-видавничого опрацювання та затвердження проректора автору надається сертифікат (або свідоцтво) про публікацію електронного видання в мережі університету з присвоєним реєстраційним номером. Однак, відсутність практики розсилки за реєстром обов'язкових примірників електронних видань, як це є з книжковою паперовою продукцією (особливо з міжнародним номером

ISBN), унеможлиблює процес контролю не тільки якості електронного ресурсу, але й захисту авторських прав. Такий підхід вказує лише на те, що такі видання фактично дорівнюють методичним вказівкам, а автор є тільки укладачем.

Цікавою є класифікація електронних видань в міждержавному стандарті «Электронные издания. Основные виды и выходные сведения», який був прийнятий 9 державами: Азербайджанська Республіка, Республіка Вірменія, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Республіка Молдова, Російська Федерація, Республіка Таджикистан, Республіка Узбекистан. Згідно стандарту, під навчальним електронним виданням слід розуміти електронне видання із систематизованими відомостями наукового або прикладного характеру, що викладені в формі, зручній для вивчення та викладання. Навчальне електронне видання повинно бути розраховане на слухачів різного віку та ступеню освіти. Наведемо основні пункти класифікації електронних видань [12]:

- за наявністю друкованого видання (електронний аналог друкованого видання або самостійне електронне видання);
- за природою основної інформації (текстове, образотворче, звукове, мультимедійне видання або програмний продукт);
- за метою призначення (офіційне, наукове, науково-популярне, виробничо-практичне, нормативне, навчальне, масово-політичне, довідкове, рекламне, художнє видання);
- за технологією розповсюдження (локальне, мережеве видання або видання комбінованого розповсюдження);
- за характером взаємодії користувача та електронного видання (детерміноване або не детерміноване [інтерактивне] видання).

Відомо, що для повноцінного забезпечення процесу навчання необхідна наявність ГРИФів та свідоцтв Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. Відповідно до порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і

науки України, згідно з наказом МОН від 17.06.2008 № 537, використовують такі види електронних видань [7, с. 920]:

- відео- та аудіозасоби навчання – засоби навчання, застосування яких потребує використання спеціальної техніки (апаратури) для подачі закладеної у них інформації;
- електронні засоби навчального призначення (ЕЗНП) – засоби навчання, що зберігаються на цифрових або аналогових носіях даних і відтворюються на електронному обладнанні (комп'ютерні програми загально- дидактичного спрямування, електронні таблиці, електронні бібліотеки, слайдтеки, тестові завдання, віртуальні лабораторії тощо). Для таких засобів не розроблено чітких методичних рекомендацій щодо структури, змісту та обсягів, також не існує критеріїв, яким має відповідати кожний засіб;
- електронні засоби загального призначення (ЕЗЗП) - засоби навчання, що зберігаються на цифрових або аналогових носіях даних і відтворюються на електронному обладнанні та забезпечують підтримку інноваційних технологій навчання (операційні системи, прикладні програми, автоматизовані системи управління, бази даних тощо).

Таким чином поняття електронних засобів навчального призначення є досить широким, а тому не розкриває вимог ні до критеріїв, ні до якості таких видань. У наказі МОН України від 15.05.2006 р. № 369 такі вимоги затверджено, але вже до педагогічних програмних засобів [13]. Згідно з цим наказом педагогічний програмний засіб (ППЗ) призначений для забезпечення навчально-виховного процесу в закладах освіти України і відповідно до свого призначення повинен охоплювати ті питання, які передбачені затвердженою МОН України навчальною програмою з певного предмету.

Проведений аналіз вказує на існування декількох розумінь електронних навчальних видань межу, між якими провести дуже важко, а саме – електронні засоби навчального призначення, електронні засоби загального призначення, відео- та аудіо засоби навчання [7, с. 922], педагогічні програмні засоби [13]. Це говорить про те, що одна й та ж сама комісія

науково-методичної ради при проведенні експертизи таких видань може пред'являти зовсім різні вимоги до них. Тобто немає ніяких гарантій отримання ГРИФа МОН України на ЕЗНП, який розроблено наприклад у вигляді електронного підручника, в зв'язку з тим, що відсутні чіткі, прозорі та зрозумілі вимоги до нього. І знову з'являється проблема інтелектуальної власності на електронні видання.

На сьогодні, практично єдиною можливістю захисту інтелектуальної власності в Україні є реєстрація авторського права з отриманням відповідного свідоцтва на твір Державною службою інтелектуальної власності [14]. Хоча реєстрація і не є умовою виникнення правової охорони твору, але надає право на судовий захист, тобто право на подання позову до суду за порушення авторських прав. Така реєстрація не є обов'язковою, що вказує на появу деяких неузгодженостей. Так, запис про реєстрацію авторського права на твір містить у тому числі дані про створення твору – за службовим завданням, за договором або з власної ініціативи, що безпосередньо пов'язано з майновими правами. Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» автором вважається фізична особа, яка своєю працею створила твір, а службовим твором – твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору між ним і роботодавцем [11]. Заявка для реєстрації авторського права на службовий твір повинна містити документ, що підтверджує, кому належать майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору. Відповідно до п. 2 ст.429 чинного Цивільного кодексу України майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором.

Визначаючи власника роботи, треба розрізняти незалежно створені роботи і «роботи за наймом». У першому випадку власником є автор. В

другому – роботи належать наймаючій стороні. Хоча викладач формує матеріали згідно з посадовими обов'язками, але сам факт прийняття на роботу працівника та укладення з ним типового трудового договору не є достатнім для того, щоб роботодавець отримав всі або частину майнових прав інтелектуальної власності на твори, які створюватимуться працівником під час виконання службових обов'язків. Роботодавець може набути право інтелектуальної власності лише на ті службові твори, на виконання яких працівником було отримано службове завдання чи які були чітко зазначені в укладеному трудовому договорі.

У відповідності до нормативних документів, затверджених Міністерством освіти і науки України, необхідна наявність навчально-методичних матеріалів у електронному та друкованому вигляді, але у випадку із дистанційним навчанням не визначено, чи автор працює незалежно чи як найнятий працівник. Крім того викладач може розробляти курс й індивідуально – у вільний від виконання службових обов'язків час.

Як показує практика в більшості випадків навчальна література (навіть друкована паперова) може бути і не внесена у контракт, а роботодавець і викладач не укладають окремих договорів про майнові права. Тоді – з одного боку, твір (у сфері ДО – електронне видання) викладачем вже розроблено та навчальний процес забезпечено, а з іншого – роботодавець як юридична особа може й не вважати за потрібне звертатися до Державної служби інтелектуальної власності. Цікавим є п. 3 ст. 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права» де йдеться про те, що за створення і використання службового твору автору належить авторська винагорода, розмір та порядок виплати якої встановлюється трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем [11]. Це говорить про те, що факт створення службового твору визначається ще й авторською винагородою, яка, нажаль, досить часто не сплачується авторові.

Нами *пропонується*:

I. *Запровадити* практику обов'язкового своєчасного розмежовування майнових і немайнових прав на електронні навчальні видання (засоби навчального й загального призначення) між працівником (викладачем) та роботодавцем (ректором ВНЗ). Безумовно, оптимальний варіант оформлення трудових відносин залежить від конкретних умов – це можна зробити у трудовому договорі (контракті), службовій (посадовій) інструкції або шляхом укладання окремого цивільно-правового договору між працівником і роботодавцем щодо розподілу авторських прав.

Укладаючи зазначені документи, слід звернути увагу на наявність таких положень:

- оскільки створення службових творів є службовим обов'язком працівника, то повинно бути передбачено створення творів певного виду на підставі службового завдання чи трудового договору. Службове завдання як правило оформлюється у вигляді наказу чи окремої службової записки;
- всі майнові права на службові твори належать роботодавцю із зазначенням переліку цих прав;
- окремо зазначити, забороняється чи ні використовувати матеріально-технічну базу (обладнання, програмне забезпечення тощо) закладу для створення об'єктів інтелектуальної власності.

Крім того повинно бути зрозумілим чи буде виплачувати роботодавець додаткову винагороду за створений твір, тому слід чітко обумовити порядок виплати винагороди (відповідно, роботодавець отримує виключні майнові права на цей об'єкт авторського права), що також закріплюється договором. Чи навпаки, працівник виплачує компенсацію за використання матеріально-технічної бази навчального закладу, а заклад не претендує на подібні твори і всі права залишаються за автором.

II. *Ввести державну класифікацію* електронних видань по класам та викласти її наступним чином:

1) електронні засоби навчального призначення (класи «0-4»):

- клас «0» – це видання із лінійною структурою, де матеріали подані у вигляді текстів, рисунків, схем тощо без системи гіперпосилань та навігації (наприклад видання у форматі doc, pdf, djv та ін.);
 - клас «1» – видання із лінійною структурою, розділи якого проіндексовані й доступні із змісту через посилання (наприклад видання у форматі doc, pdf та ін.);
 - клас «2» – видання, де матеріали, що подаються, пов'язані гіперпосиланнями через систему навігації (наприклад файли, розроблені за допомогою тегів – html, sgml та ін.);
 - клас «3» – відео- та аудіо засоби навчання;
 - клас «4» – видання із ієрархічною структурою, де матеріали, що подаються, пов'язані гіперпосиланнями з розвинутою системою навігації, з залученням мультимедійних складових, у тому числі анімованих малюнків, схем тощо;
- 2) електронні засоби загального призначення (клас «5»):*
- клас «5» – програмні засоби (операційні системи, прикладні програми, емулятори-тренажери, автоматизовані системи управління, бази даних тощо).
- 3) електронні засоби інтелектуально-адаптивного призначення (клас «6»):*
- клас «6» – видання із ієрархічною структурою й інтерактивними можливостями, які служать для пред'явлення індивідуально спланованого матеріалу з використанням попередньо створеної моделі слухача. Адаптивні системи повинні настроюватися під студента і враховувати його потреби, тому можуть включати в себе блоки навчання, контролю, аналізу й корекції моделі.

ІІІ. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРОГРАМНИХ ПРОДУКТІВ В ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ

Усі інформаційні системи ґрунтуються на програмному забезпеченні, тому питання їхньої правової охорони це насамперед питання охорони відповідних програмних продуктів. 14.05.1991 р. Україна підписала Декрет Європейського співтовариства «Про правовий захист комп'ютерних програм і баз даних». Програмні продукти – це ще один з найбільш складних об'єктів авторського права. Згідно з положеннями «Бернської Конвенції про охорону літературних і художніх творів», до якої Україна приєдналась 25.10.1995 р., а також відповідно п. 4 ст. 433 Цивільного кодексу України та п. 5 ст. 15 Закону України «Про авторське право та суміжні права» комп'ютерні програми охороняються як літературні твори (тексти програм пишуться на основі алгоритмів за допомогою мов програмування рядок за рядком). Тому норми авторського права не можуть захистити, наприклад, від запозичення логічних принципів, реалізованих у цих програмах, архітектури побудови програми тощо.

Сьогодні практично всі розвинені країни, здійснюючи захист комп'ютерних програм, використовують, за необхідності, й норми патентного права. Водночас у законодавствах Великобританії, Італії, Німеччини, скандинавських країн, а також у Європейській патентній конвенції зазначено, що комп'ютерні програми непатентоздатні як такі (ст. 52 Європейської патентної конвенції, [15]). Більш прогресивними у цьому сенсі є патентні законодавства США, Канади, Японії, Австралії, Греції, Франції та інших країн, які дозволяють розглядати по суті заявку на патент у разі, якщо винахід має в собі комп'ютерну програму і відповідає вимогам патентоздатності (новизна, винахідницький рівень, промислова придатність). Згідно ж із ст. 5 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» програми для обчислювальних машин не можуть одержати правову охорону, що лишає поза охороною винаходи, пов'язані з комп'ютерними

програмами та обмежує інтереси заявників України відносно своїх прав у розвинених країнах.

Дивлячись на те, як йде модифікація й розробка програмних продуктів для створення віртуальних приладів, тренажерів, тестів, як на закордонному рівні так і на нашому, українському, необхідно якнайшвидше звернути увагу на проблему легальності використовуваного програмного забезпечення (ПЗ). У зв'язку з тим, що не врегульовані належним чином питання охорони комп'ютерних програм, як об'єктів авторського права, треба розглянути можливість використання у сфері освіти і науки програмного забезпечення з відкритим кодом. Перевагами цього підходу стануть значне зниження собівартості програмного забезпечення, запобігання загрозам щодо конфіденційності, цілісності та доступності оброблюваної інформації. На сьогодні існує широкий спектр ПЗ, де права користувача необмежені на установку, запуск, а також вільне використання, вивчення й змінювання (удосконалювання) коду. До таких програм відносяться OpenOffice (наприклад у Німеччині близько 20% ринку серед офісних програм займає OpenOffice), GIMP, VirtualBox. Існує безліч безкоштовних платформ підтримки процесу дистанційної освіти. Однією з них є модульне динамічне об'єктноорієнтоване середовище для навчання Moodle, що працює під різними операційними системами – Windows, Linux, FreeBSD.

Про використання програм з відкритими ліцензіями (безкоштовними) говорити ще важче. Виникає дуже актуальне питання: чи можливо взагалі використання цих програм у діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, ВНЗ України? На сьогодні дві третини операційних систем (ОС), які встановлені на комп'ютерах українських користувачів, у комп'ютерних класах навчальних закладів складає продукція компанії Microsoft – виробника закритих програмних продуктів. Маючи велику кількість державних контрактів, Microsoft фактично впливає на рішення щодо вибору ПЗ у державному секторі, що дозволяє здійснювати масові маркетингові протидії просуванню Open Source шляхом

розповсюдження рекламної продукції [16-18]. Хоча ч. 3 ст. 42 Конституції України проголошує: «Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція».

На сьогодні в багатьох країнах світу з розвинутими інформаційними технологіями помітна тенденція переходу до використання у сфері освіти, науки, державного управління та бізнесу програмного забезпечення з відкритим кодом OpenSource.

Самий розповсюджений приклад використання вільного ПЗ у світі є робота в операційній системі Linux, що була розроблена фінським студентом у 1991 році. Його робота підштовхнула тисячі програмістів по всьому світу продовжити розробку цієї системи. Внаслідок недоліків україномовного ПЗ в Україні на сьогодні домінують системи з відкритим кодом іноземних виробників, зокрема: RedHatLinux (США), SuSeLinux (Німеччина), ALTLinux та ASPLinux (Росія).

Наявні дистрибутиви україномовного ПЗ з відкритими кодами характеризуються незадовільно виконаною локалізацією з лінгвістичної точки зору. Недостатньо фаховим є комплектування дистрибутивів з огляду на їх функціональність для використання в державних установах. У зазначених дистрибутивах міститься багато програмних помилок, що призводить до значної втрати надійності та безпеки функціонування операційних систем (ОС), стандартного та прикладного ПЗ, а також мають багато інших недоліків.

Але ми можемо з впевненістю сказати, що Україна готова до використання програм з відкритими ліцензіями. І для цього потрібні:

- прийняття цільової програми впровадження відкритого програмного забезпечення у сфері державного управління, в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, навчальних закладах (наприклад, Міністерством зв'язку і масових комунікацій Російської Федерації теж

розроблюються методичні рекомендації щодо впровадження програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом у державні бюджетні установи та органи державної влади);

- цілеспрямовані та зацікавлені дії уряду;
- ініціативні дії програмістів;
- формування попиту на використання цих програм.

Одним з найважливіших стратегічних завдань на сучасному етапі модернізації вищої освіти України є забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів. Незважаючи на те, що в Україні відкрилося багато центрів підтримки дистанційного навчання на базі різних ВНЗ рівень розвитку дистанційної освіти як самостійної форми навчання ще не відповідає потребам сьогодення [19].

Проведений аналіз сучасного законодавства дозволяє стверджувати про правову неврегульованість значного кола суспільних відносин з питань інформаційного суспільства, не відповідність між українською нормативно-правовою базою та європейським законодавством, що створює системні перешкоди повноцінного впровадження дистанційної освіти як основної форми навчання.

ВИСНОВКИ

Аналіз актуальних питань системи освіти показав, що на сьогодні існує потреба конкретного контингенту населення України в отриманні знань дистанційно. Завдяки потребі на ринку освіти народжується пропозиція, яка проявляється у створенні й розвитку освітніх центрів електронного навчання. Але електронні продукти інтелектуальної власності можуть бути легко втрачені або вкрадені.

До того ж є очевидним фактом, що успішний розвиток ДО може бути реалізовано тільки при дидактичному використанні засобів нових інформаційних технологій (телекомунікацій, систем мультимедіа та ін.), вдосконалених програмних систем, при наборі кваліфікованих атестованих спеціалістів-викладачів. Для автора-розробника важливою умовою є належний захист програмних продуктів й електронних видань, а також підтвердження компетентності їх використання (отримання ГРИФів МОНмолодьспорту) [2, 19, 20].

Показовим є те, що згідно державної програми «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці на 2006-2010 роки» удосконалення нормативно-правової бази в сфері інтелектуальної власності щодо захисту розробок у галузі інформаційних та комунікаційних технологій проводилось лише у 2006 році з обсягом фінансування 50 тис. гривень при загальному обсязі фінансування програми 1855075 тис. гривень [10].

Аналіз сучасного стану розвитку електронного навчання дозволив виявити наступні фактори, що уповільнюють розвиток ДО в освітній галузі нашої країни:

- використання комерційних систем управління електронним навчанням не доступно більшості ВНЗ через їхню високу вартість і неминучу необхідність продовження ліцензії, у той же час програми з відкритим кодом практично не використовуються;
- відсутність внутрішніх стимулів працівників щодо розробки електронних засобів для реалізації інноваційних методів навчання;

- політична воля;
- відсутність правового фундаменту захисту авторського права на електронні видання (з погляду відстоювання свого права в судовому порядку);
- відсутність необхідної кількості атестованих викладачів свого профілю із знанням специфіки дистанційної освіти;
- стійкий консерватизм працівників вищої освіти (особливо предпенсійного віку), які вважають, що така форма навчання призведе до однозначного погіршення якості освіти та альтернативи класичним методам навчання не існує.

Для забезпечення захисту прав інтелектуальної власності (авторів та розробників) нами пропонуються виконати наступні пункти [2, 3]:

- 1) посилити адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення авторських прав;
- 2) привести у відповідність юридичні формулювання та норми, викладені в законах, які регулюють правовідносини в сфері авторських прав на електронні засоби (видання), що забезпечить максимальну ефективність захисту;
- 3) зобов'язати розсилку обов'язкових примірників усіх електронних видань на оптичних дисках згідно із Законом України від 9 квітня 1999 року № 595-XIV «Про обов'язковий примірник документів» та Законом від 4 квітня 2007 року № 867-V Про внесення змін до ст. 8 Закону України «Про обов'язковий примірник документів» (де йдеться про те, що виробники документів зобов'язані доставляти або надсилати обов'язковий безоплатний примірник усіх видів видань Книжковій палаті України та іншим його одержувачам). Порядок доставляння обов'язкового безоплатного примірника документів визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 року № 608;
- 4) створити спеціалізований реєстр всіх створюваних електронних навчальних видань;

- 5) використовувати виключно системний підхід до регулювання авторсько-правових відносин в системі дистанційної освіти;
- 6) розглянути можливість переходу на програмне забезпечення з відкритим кодом та відкритими ліцензіями. Затвердити формат Open Document (ODF) національним стандартом;
- 7) розробити Кодекс України про інформацію, де знайдуть місце розділи про принципи електронної торгівлі, охорону прав на програмне забезпечення тощо;
- 8) захистити авторські права на електронні навчальні матеріали за рахунок обов'язкової реєстрації робіт у відповідних органах державної влади та/або надання ГРИФів МОНмолодьспорту України;
- 9) запровадити практику обов'язкового укладання договорів про майнові та немайнові права на створювану навчальну літературу та засоби навчання між автором-викладачем та ректором відповідного ВНЗ;
- 10) ввести Державну класифікацію електронних видань по класам, як це запропоновано у кінці 2-го розділу цієї роботи наступним чином: електронні засоби навчального призначення (класи «0-4»), загального призначення (клас «5») та інтелектуально-адаптивного призначення (клас «6»). На основі цієї класифікації розробити норми часу на електронні засоби по класам та внести зміни до наказу МОН №450 від 7 серпня 2002р. «Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів»;
- 11) приєднатися до Міждержавного стандарту «Электронные издания. Основные виды и выходные сведения. ГОСТ 7.83-2001» [12].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ващинець І. І. Деякі питання визначення правового статусу творів мультимедіа / І. І. Ващинець // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – №4. – С. 98-105.
2. Воронкін О. С. Проблеми реєстрації та сучасний стан захисту авторського права на електронні навчальні видання в системі дистанційної освіти / О. С. Воронкін, Ю. М. Турко // Інформатика : Всеукр. газета для вчителів інформатики. – К. : Шкільний світ, 2011. – №5. – С. 9–12.
3. Голощук Р. О. Проблеми захисту авторських прав в системах дистанційного навчання / Р. О. Голощук, О. Б. Вовк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008 (№631). – С. 78-86.
4. Пастухов О. М. Проблеми та напрями систематизації авторського права України у сфері охорони інформації, що передається мережею Інтернет / О. М. Пастухов // Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1999. – С. 505-508.
5. Про Національну програму інформатизації : Закон України № 74/98-ВР від 04.02.1998. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=74%2F98-%E2%F0>.
6. Про затвердження Концепції розвитку дистанційної освіти [Електронний ресурс] : постанова МОН України від 20.12.2000 р. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html>.
7. Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання : у двох томах : за станом на 1 червня 2009 р. / Міністерство юстиції України, Міністерство освіти і науки України ; за ред. М. Ф. Степка, Л. М. Горбунова. – [2-ге вид.]. – Офіц. Вид. – К. : Форум, 2009. – (Збірник оновлено комплектами «Зміни 1/2007» – «Зміни 3/2009»). – 1800 с.

8. Про затвердження програми розвитку системи дистанційного навчання на 2004–2006 роки [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України № 1494 від 23.09.2003 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1494-2003-%EF>.
9. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України № 537-V від 9.01.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16>.
10. Про затвердження державної програми Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці на 2006–2010 роки : постанова Кабінету Міністрів України № 1153 від 7.12.2005 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до постанови : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1153-2005-%EF>.
11. Про авторське право і суміжні права. – Закон України [Електронний ресурс] : постанова Верховної Ради № 3792-12 від 23.12.1993 р. // Верховна рада України. – Режим доступу до закону : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3792-12>.
12. Электронные издания. Основные виды и выходные сведения : ГОСТ 7.83-2001. – [Введен с 2002-07-01]. – М. : Изд-во стандартов, 2002. – 13 с. – (Межгосударственный стандарт).
13. Тимчасові вимоги до педагогічних програмних засобів для загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів, що створюються за державні кошти [Електронний ресурс] : наказ МОН України № 369 від 15.05.2006 р. // Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу до наказу : http://www.mon.gov.ua/laws/MON_369.doc.
14. Порядок державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України N 1756 від 27.12.2001 р. // Верховна рада України. – Режим доступу до постанови : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1756-2001-%EF>.

- 15.Офіційний Internet-сайт Всесвітньої Організації Інтелектуальної Власності. – Режим доступу : <http://www.wipo.int/portal/index.html.ru>.
- 16.Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством внутрішніх справ України та ТОВ «Майкрософт Україна» // Урядовий портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/document/132898134/Memorandum-MVS.doc>.
- 17.Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством освіти і науки України та ТОВ «Майкрософт Україна» // Урядовий портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/document/132897983/Memorandum-MO.doc>.
- 18.Меморандум про взаєморозуміння між Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України та ТОВ «Майкрософт Україна» // Урядовий портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/document/132898449/MemorandumDerjspeczvyazku.doc>.
- 19.Воронкін О. С. Організація дистанційних технологій навчання на основі комп'ютерних інформаційних систем вищих навчальних закладів України / О. С. Воронкін // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ, 2009. – № 6Е [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/e-journals/Vsunud/2009-6E/09vosnzu.htm>.
- 20.Сарафанов А. В. Применение информационно-коммуникационных технологий в образовании / А. В. Сарафанов, А. Г. Суковатый, И. Е. Суковатая и др.– Красноярск : ИПЦ КГТУ, 2006. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ict.edu.ru/ft/005798/book2.pdf>.